

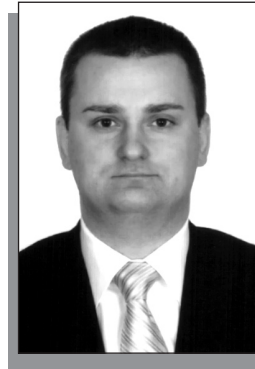
В. ГОЛІНА

*завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

М. КОЛОДЯЖНИЙ

*асистент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

УДК 343.9.01(100)

Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії

У статті на підставі аналізу матеріалів 13 Конгресу ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя наводяться сучасні тенденції злочинності та її окремих проявів у різних регіонах світу, представлений прогресивний міжнародний досвід протидії окремим видам злочинності.

Ключові слова: світова злочинність, запобігання злочинності, протидія злочинності, ООН, 13 Конгрес ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя.

Прогрес людства у третьому тисячолітті виявляється у багатьох аспектах: успіхи освоєння космосу й мирного атому; розвиток інформаційних технологій; вивчення нерозкритих надможливостей мозку людини; спроби використання стовбурових клітин при лікуванні

різних хвороб і навіть вирощування нових людських органів та інші види сучасних інновацій і творчої діяльності. На жаль, прогрес світового співтовариства виявляється й у деструктивних, злочинних і небезпечних для подальшого сталого розвитку людства формах.

Ними є тероризм, сепаратизм, спроби повалення урядів різних країн і захоплення територій суверенних держав. Бажання представників міжнародних злочинних угруповань отримання злочинних мільярдних прибутків призводять до деградації людства, для якого стає нормою життя рабство – ганебне явище, що існувало тисячоліття тому. Торгівля людьми, людськими органами, сексуальна експлуатація дітей і жінок є поширеними злочинними проявами у багатьох, навіть західних розвинених, країнах світу. Тому для протидії переліченим та іншим видам злочинної діяльності світова спільнота має акумулювати сучасні досягнення науки і техніки, передові стратегії запобігання злочинності.

Із метою вивчення стану й тенденцій злочинності в окремих регіонах світу кожні п'ять років починаючи із 1955 р. відбуваються науково-практичні заходи, що організовуються ООН, які мають назву «Конгреси ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя» [1, с. 9–27]. 12–19 квітня 2015 р. у Катарі в м. Доха відбувся 13-й такий Конгрес, в якому взяло участь понад 5 тис. представників із 142 країн світу: урядовці, керівники правоохоронних органів, провідні науковці, експерти, делегати від різних неурядових організацій та ін. Матеріали цих конгресів є своєрідним віддзеркаленням сучасного стану світової злочинності та прогресивної практики її протидії. Проаналізуємо найбільш значущу з кримінологічної точки зору інформацію, яка стала предметом розгляду на 13-му Конгресі ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя.

Головною темою 13-го Конгресу була «Інтеграція питань запобігання злочинності й кримінального правосуддя в широкий порядок денний ООН для розгляду соціальних та економічних викликів, сприяння забезпеченню верховенства права на національному й міжнародному рівнях і розширенню участі громадськості». Основні питання порядку денного вказаного заходу стосувались: 1) стану злочинності та кримінального правосуддя у світі; 2) запобігання транснаціональній організованій злочинності; 3) підвищення ефективності протидії торгівлі людьми та незаконній міграції; 4) обмеження кіберзлочинності та незаконного обігу культурних цінностей; 5) національних підходів до участі громадськості у запобіганні злочинності. Результати проведення 13-го Конгресу відбиті у Дохійській декларації, в якій зазначені основні проблеми у сфері запобігання злочинності й кримінального правосуддя. Розглянемо вказані питання докладніше.

Стан злочинності та кримінального правосуддя у світі. Протягом 2003–2013 рр. у світі відбулося незначне зростання насильницької злочинності. Ці тенденції не є однаковими в різних регіонах світу. Якщо в Європі, Азії та Океанії рівень вбивств становить від 2 до 4 на 100 тис. населення і тяжіє до скорочення, то у Центральній та Південній Америці у середньому реєструється 16 вбивств на 100 тис. населення при суттєвому зростанні в окремих країнах Латинської Америки. У загальносвітовому масштабі з 2003 р. по 2013 р. простежується у відносних показниках на 100 тис. населення найбільше зростан-

ня злочинів, пов'язаних із зберіганням (+17%) та обігом (+2%) наркотиків. Скорочення відбулося за більшістю основних індексних злочинів: угон автотранспорту (–53%), крадіжка (–23%), вбивство (–14%), грабіж (–3%).

Якщо аналізувати тенденції злочинності за регіонами світу, то вони відрізняються за різними злочинами. Наприклад, на Американському континенті зросли грабежі (+12%) та вбивства (+6%), скоротились угони автотранспорту (–49%) й незаконний обіг наркотиків (–20%). В Європі протягом вказаного періоду зафіксовано значне збільшення злочинів щодо зберігання наркотиків (+66%), решта злочинів переважно тяжіє до зменшення: угони автотранспорту (–50%), крадіжки (–50%), грабежі (–48%), вбивства (–40%). В Азії та Океанії за вказаний проміжок часу на 50% зменшилась кількість крадіжок та на 23% – угонів автотранспорту; збільшилась кількість випадків незаконного зберігання наркотиків (+45%), згвалтувань (+18%) і грабежів (+16%).

Кримінологічно значущими є відомості про зв'язок злочинності й рівня доходів в окремих групах країн. Так, у групі країн із високим рівнем доходів (США, країни – члени ЄС) відбулося зниження за всіма видами майнових та насильницьких злочинів. Щодо країн із низьким рівнем доходів (держави Африки і Латинської Америки), то в них, навпаки, спостерігається збільшення рівня основних злочинів загальнокримінальної спрямованості, за винятком злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків [2]. Зазначені показники вказують на те, що у 2003–2013 рр. соціаль-

но-економічні детермінанти значно вплинули на характер і тенденції злочинності у багатьох країнах світу.

На 13-му Конгресі експертами ООН було наведено додаткові аргументи щодо зв'язку підвищеного рівня вбивств та інших насильницьких злочинів із соціально-економічним розвитком у різних державах світу [3]. На підставі узагальнених даних за 219 країнами та територіями здійснено висновок, що у 2012 р. близько 440 тис. осіб у світі стали жертвами умисних вбивств, що відповідає глобальному показнику убивств 6,2 на 100 тис. осіб [4].

Становить науковий інтерес аналіз світових тенденцій судової практики. Зокрема, у світі у 2004–2014 рр. чисельність засуджених збільшилась на 10%, досягнувши показника 10,2 млн осіб. У 2011–2013 рр. відносні показники чисельності засуджених становлять від 100 до 600 осіб на 100 тис. населення залежно від регіону світу. Структура засуджених у світі на 2012 р. за видом основного вчиненого злочину виглядає так: майнові злочини – 29%, насильницькі злочини – 20%, злочини у сфері незаконного обігу наркотиків – 20%, умисні вбивства – 14%, фінансові та корупційні злочини – 3%, інші злочини – 14% [2].

Запобігання транснаціональній організованій злочинності. Фахівцями ООН відзначається, що на сучасному етапі розвитку суспільства найбільш поширеними формами транснаціональної організованої злочинності є тероризм, злочинність у сфері економіки і наркозлочинність. Останнім часом набули поширення такі злочинні прояви організованої злочинності, як піратство,

кіберзлочинність, сексуальна експлуатація дітей, екологічна злочинність та незаконний обіг культурних цінностей.

До корінних причин перелічених форм злочинності прийнято відносити глобалізацію, соціальну нерівність, розбалансованість правоохоронної системи, розвиток сучасних інформаційних технологій. Указані криміногенні чинники сприяють перетворенню колись локальних злочинів на глобальні негативні явища соціальної дійсності. Наприклад, сфера піратської діяльності, договірних матчів і незаконних тоталізаторів набула масштабів транснаціональної організованої злочинності. Такі напрями діяльності, як морська торгівля й спорт, стали злочинними транснаціональними багатомільярдними індустріями, що вдосконалюють технології кримінального збагачення.

Поширенню сучасних викликів світової спільноті у вигляді різних злочинів сприяє можливість отримання незаконних надприбутків. Доходи лише від морського піратства у берегів Африки протягом 2005–2012 рр. оцінюються у 400 млн дол. США. Незаконні ж прибутки від тоталізаторів та кіберзлочинності оцінюються у десятки мільярдів дол. США.

Серед основних напрямів запобігання транснаціональній організованій злочинності виділяють: розробку національного законодавства у сфері запобігання вказаним злочинам, посилення міжнародного співробітництва та удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції [5].

Підвищення ефективності протидії торгівлі людьми та незаконній міграції. Експертами ООН торгівля людьми ви-

знається проблемою транснаціонального характеру. Загальносвітова характеристика торгівлі людьми показує таке: 1) найбільш поширеною формою цього явища є торгівля з метою сексуальної експлуатації (53%); 2) жертвами переважно є жінки й молоді дівчата; 3) з 2007 р. по 2014 р. на 40% збільшилась кількість випадків торгівлі людьми з метою примусової праці; 4) 70% жертв примусової праці є чоловіками; 5) 30% жертв торгівлі людьми – діти.

До прогресивних практик у сфері запобігання торгівлі людьми у різних країнах можна віднести таке:

- криміналізація дій, пов'язаних із торгівлею людьми;

- створення органів для інспектування умов праці на об'єктах будівництва з метою виявлення осіб, які примусово залучаються до праці (Бразилія) [6];

- контроль державою посередників з найму робочої сили (Велика Британія);

- створення «чорних» списків трудових агенцій, незаконних вербовщиків, щодо яких відкриті кримінальні провадження за посередництво у торгівлі живим товаром (Філіппіни);

- заборона при наймі осіб на роботу стягувати плату та позбавляти робітників доступу до документів, що посвідчують їх особу (США);

- недопущення перетворення жертв торгівлі людьми, які примусово працюють, на нелегальних мігрантів;

- надання жертвам торгівлі людьми належної соціальної й психологічної допомоги з метою їх активної участі у розслідуванні злочину та притягнення винних до відповідальності;

- поширення практики компенсації жертвам торгівлі людьми за їх страждання та неоплачену роботу;

- запровадження Дакських принципів достойної міграції щодо створення високих стандартів найму на роботу й захисту прав робітників [7].

Щодо незаконної міграції, то вона фахівцями ООН відноситься до проявів транснаціональної організованої злочинності, злочинні доходи якої сягають сотень мільйонів дол. США. За оцінками Міжнародної організації з міграції, протягом 2002–2014 рр. при спробі перетинання сухопутних й морських кордонів загинуло понад 40 тис. мігрантів. Найбільш небезпечним є маршрут до Європи, де за вказаний період загинуло 22 тис. осіб. На кордоні між США і Мексикою з 1998 р. по 2014 р. загинуло понад 6 тис. мігрантів [8].

До міжнародного прогресивного досвіду запобігання незаконній міграції можна віднести таке:

- у межах національного законодавства незаконна міграція має регулюватися не імміграційним, а кримінальним законодавством, інакше представники організованих злочинних груп залишатимуться непокараними;

- створення спеціальних органів у сфері протидії незаконній міграції (Сальвадор, Коста-Рика);

- захист прав і надання допомоги мігрантам із метою їх участі у розкритті механізму переправлення осіб через кордон та виявлення всіх учасників злочинної мережі;

- підвищення кваліфікації прикордонників;

- посилення міжнародного співробітництва в обміні досвідом запобігання незаконній міграції [7].

Обмеження кіберзлочинності та незаконного обігу культурних цінностей. Встановлено, що поширенню кіберзлочинності у світі сприяє розвиток інформаційних технологій та збільшення користувачів Інтернету. Наразі нараховується близько 3 млрд осіб, які користуються Інтернетом, що складає 40% населення Землі. Спеціалістами прогнозується, що до 2018 р. кількість пристроїв, підключених до глобальної мережі, удвічі перевищуватиме чисельність населення світу.

У цілому використання інформаційних технологій визнається невід’ємною складовою запровадження не лише різних стратегій запобігання злочинності, а й є корисним для розвитку сучасного суспільства. Так, в Ісландії вперше в світі використання широкої громадськості через Інтернет дозволило зібрати у соціальних мережах пропозиції із перегляду Конституції цієї країни у 2012 р. У Республіці Корея, що займає лідируючі позиції у сфері електронного управління життєдіяльністю суспільства, офіційний веб-портал уряду перетворено на глобальний інформаційний ресурс, де громадяни мають можливість отримати корисні відомості про державні сервіси на національному й місцевому рівнях.

Широке використання мережі Інтернет у сфері запобігання злочинності містить і певні ризики для конфіденційності особистої інформації, що розміщується на сторінках соціальних мереж. Для вирішення цієї проблеми

у 2012 р. Європейська комісія запропонувала провести реформу правової бази ЄС у сфері захисту персональних даних.

Негативні боки застосування інформаційних технологій полягають не лише у поширенні інтернет-шахрайств як прояву кіберзлочинності. Існують великі ризики підбурювань громадян до насильства, групової непокори законним вимогам владних структур. Остання обставина є вельми актуальною для України, де мережа Інтернет використовується спецслужбами інших держав для загострення політичної ситуації в нашій країні, розпалу ворожнечі, посилення конфліктності між мешканцями різних регіонів України, представниками різних етнічних та релігійних груп. Тому для обмеження таких проявів потребує удосконалення робота підрозділів правоохоронних органів, які протидіють кіберзлочинності [10].

Характерною рисою сучасної кіберзлочинності є високий рівень віктимізації. Це сприяє відчуттю злочинцями безкарності й завданню злочинною діяльністю істотної шкоди для фізичних і юридичних осіб. Так, у 2012 р. кіберзлочинці внаслідок шахрайства із персональними даними заволоділи понад 21 млрд дол. США. Рекордний розмір збитків від вчинення подібних злочинів зафіксований у 2004 р. – 47 млрд дол. США.

Для запобігання кіберзлочинності пропонуються такі стратегії протидії: 1) отримання достовірних даних про стан і тенденції явища; 2) криміналізація на національному рівні злочинних дій, пов'язаних із кіберзлочинністю;

3) удосконалення механізмів обробки електронних доказів за цією категорією кримінальних проваджень; 4) обмін досвідом протидії кіберзлочинності з іншими країнами; 5) зобов'язання компаній зберігати резервні копії електронних даних для підвищення ефективності розслідування таких злочинів; 6) полегшення доступу правоохоронних органів до електронних банків даних.

Незаконний обіг культурних цінностей на цей час є поширеною формою організованої високодохідної злочинності. За оцінками спеціалістів, близько 90% предметів, що становлять культурну цінність, не мають достовірних доказів про законність їх придбання.

Прогресивний міжнародний досвід запобігання вказаному явищу пов'язаний із: 1) врахуванням Типового договору про запобігання злочинам, пов'язаним із посяганням на культурну спадщину народів у формі рухомих цінностей; 2) проведенням моніторингу ринку культурних цінностей; 3) здійсненням арешту й конфіскації таких предметів; 4) вжиттям заходів до репатріації культурних цінностей; 5) поглибленням міжнародного співробітництва у цій сфері; 6) використанні бази даних Інтерполу про 43 тис. викрадених творів мистецтва та 13 «червоних списків» Міжнародної ради музеїв при розслідуванні подібних злочинів [9].

Національні підходи до участі громадськості у запобіганні злочинності. Аналіз матеріалів усіх 13-ти конгресів ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя дає підстави стверджувати, що світова спільнота

приділяє все більше уваги залученню громадськості у різних її проявах до справи протидії злочинності. Цей напрям діяльності на 7-му Конгресі ООН із запобігання злочинності і поведженню із правопорушниками (м. Мілан, 1985 р.) виділений як окрема стратегія запобігання злочинності.

Прогресивна міжнародна практика громадського впливу на злочинність та активізація її діяльності у цій сфері свідчить, що найчастіше громадськість використовується з метою: а) вивчення стану місцевої злочинності (Колумбія, ПАР); б) запобігання рецидивній злочинності (Сінгапур, Бразилія, Уганда, Кенія); в) охорони громадського порядку (США, Велика Британія, Перу, Бразилія); г) надання безоплатної юридичної допомоги (Ботсвана, Зімбабве, Лесото, Нігерія, Кенія, Малаві, Уганда, Сьєрра-Леоне); д) фінансового заохочення громадськості за її внесок у справу запобігання злочинності (Австралія, Канада); е) використання засобів комунікації у запобіганні злочинності (США, Велика Британія, Австралія) тощо [10].

До інших напрямів залучення громадськості при запобіганні злочинності можна віднести: сумісне проведення поліцією і громадянами інформаційно-пропагандистських кампаній з профілактики злочинності; читання поліцейськими лекцій у школах та вузах (програма «Escola Sugura» («Безпечні школи») в Португалії); формування жіночих поліцейських відділків для профілактики жіночої злочинності та скорочення віктимізації серед жінок, які стали жертвами сімейного насиль-

ства (Ліберія); підвищення ролі науково-дослідних установ у вивченні тенденцій й характеру місцевої злочинності з метою удосконалення роботи поліції й розширення ролі громадськості у запобіганні злочинності (Уругвай) [10].

До типових проблем, з якими стикаються у різних державах щодо забезпечення широкої участі громадськості у запобіганні злочинності, можна віднести: 1) обмеженість знань про порядок і умови застосування стратегії громадського впливу на злочинність; 2) відсутність традиційних доброзичливих стосунків між поліцією та місцевим населенням; 3) недостатність політичної волі на розширення суб'єктів запобігання злочинності; 4) слабкий розвиток підрозділів охорони громадського порядку; 5) відсутність законодавства у сфері захисту громадян, задіяних в охороні правопорядку; 6) недостатність використання громадських альтернатив тюремному ув'язненню; 7) обмеження використання працівників служб пробації щодо нагляду за поведінкою осіб, які звільнені від відбування покарання з випробуванням [10] тощо.

Узагальнення сучасних тенденцій і стратегій протидії злочинності у різних країнах світу дає підстави для здійснення таких *висновків*:

1) сучасна світова злочинність характеризується відносною сталістю кількісних показників за більшістю майнових і насильницьких злочинів;

2) структура світової злочинності представлена переважно такими злочинами, як: крадіжки, грабежі, угони

автотранспортних засобів, згвалтування, вбивства, злочини у сфері незаконного обігу наркотиків;

3) найбільш криміногенними регіонами світу є Латинська Америка та Африка, а найменш криміногенними – Європа й Північна Америка;

4) поширеними прибутковими видами транснаціональної організованої злочинності є: злочинність у сфері економіки, наркозлочинність, торгівля людьми, тероризм, кіберзлочинність, незаконний обіг культурних цінностей;

5) успішне запобігання більшості злочинам не уявляється можливим без широкої участі громадськості;

6) стратегія громадського впливу на злочинність полягає у залученні окремих громадян, громадських організацій правоохоронної спрямованості тощо до охорони правопорядку, участі у програмах профілактики злочинності, надання інформації про вчинені злочини з обов'язковим матеріальним заохоченням цих напрямів роботи з боку держави і приватного бізнесу;

7) сучасний передовий міжнародний досвід запобігання злочинності має враховуватись органами кримінальної юстиції України при розробці й практичній реалізації стратегії протидії злочинності в нашій державі.

Список використаних джерел

1. Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : сб. материалов : в 3 кн. – Кн. 1 / Нац. акад. прав. наук Украины ; НИИ изучения проблем преступности им. акад. В. В. Сташиса ; кол. сост.: В. В. Голина, М. Г. Колодяжный ; под ред. В. В. Голины. – Киев : Ред. журн. «Право Украины»; Харьков : Право, 2013. – 188 с.
2. State of crime and criminal justice worldwide : Report of the Secretary-General / Thirteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice (Doha, Qatar, 12–19 April 2015). – 39 p.
3. Accounting for Security and Justice in the Post-2015 Development Agenda / UNODC. – Vienna, 2013. – 149 p.
4. Global Study on Homicide – 2013: Trends, Contexts, Data / UNODC. – Vienna, 2014. – 163 p.
5. Comprehensive and balanced approaches to prevent and adequately respond to new and emerging forms of transnational crime : Working paper prepared by the Secretariat / Thirteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice (Doha, Qatar, 12–19 April 2015). – 20 p.
6. Andrees B. Forced Labour and Human Trafficking: A Handbook for Labour Inspectors / B. Andrees. – Geneva : International Labour Office, 2008. – 61 p.
7. Trafficking in persons and smuggling of migrants: successes and challenges in criminalization, in mutual legal assistance and in effective protection of witnesses and trafficking victims : Workshop 2 / Thirteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice (Doha, Qatar, 12–19 April 2015). – 19 p.
8. Fatal Journeys: Tracking Lives Lost During Migration / International Organization for Migration ; ed. by T. Brian, F. Laczko. – Geneva, 2014. – 212 p.
9. Strengthening crime prevention and criminal justice responses to evolving forms of crime, such as cybercrime and trafficking in cultural property, including lessons learned and international cooperation : Workshop 3 / Thirteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice (Doha, Qatar, 12–19 April 2015). – 19 p.
10. National approaches to public participation in strengthening crime prevention and criminal justice : Working paper // Thirteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice (Doha, Qatar, 12–19 April 2015). – 18 p.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2015.

Голина В., Колодяжний М. Мировая преступность: современные тенденции и стратегии противодействия

В статье на основе анализа материалов 13 Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию приводятся современные тенденции преступности и ее отдельных проявлений в разных регионах мира, представлен прогрессивный международный опыт противодействия отдельным видам преступности.

Ключевые слова: мировая преступность, предупреждение преступности, противодействие преступности, ООН, 13 Конгресс ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию.

Golina V., Kolodyazhny M. World Crime: Modern Trends and Strategies of Counteraction

The article describes the current trends of crime and its specific patterns in different parts of the world and presents the progressive international experience in combating certain types of crime on the basis of analysis of The Thirteenth UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice.

During the period of 2003–2013 the world has witnessed relatively stable crime rate. However, it varies throughout different world regions. For example, considering murders it can be stated that their lowest level in relative terms is fixed in Europe, Asia, and Oceania (2–4 per 100 thousand of population). In the countries of Latin America, the murder rate by this indicator equals 16.

During the last decade, a correlation of income and crime can be clearly set. For example, in Europe and North America there is a decrease in the main types of property and violent crime. In Latin America and Africa, on the contrary, crime increases.

The most common and profitable examples of transnational organized crime are drug crime, economic crime, cyber crime, human traffic. Maritime piracy and illegal gambling is spreading rapidly. In order to prevent these crimes, it is recommended to improve the national criminal legislation and develop international cooperation in this field.

The worldwide characteristics of human traffic shows the following: the most widespread is traffic for sexual exploitation (53%); women and young girls are the main victims of human traffic; in 2007–2014 the number of cases of traffic for forced labor has increased by 40%; 30% of human traffic victims are children. The most advanced prevention of this phenomenon has been developed in the USA, UK, Brasil and other countries.

The development of information technologies leads to the spread of cybercrime, the profit from which on a global scale equals 20–40 billion US dollars annually. In order to combat cybercrime successfully in developed countries it has been proposed to: share experiences across countries to prevent such crimes; facilitate the access of law enforcement bodies to e-databases; improve mechanisms for handling electronic evidence in the indicated category of criminal proceedings.

The world community has recognized the leading role of the public in its multiple revelations in crime prevention. The modern practice of combating crime proves that the most common forms of public participation in this area are: studying the state of local crime (Colombia, South Africa); recidivism prevention (Singapore, Brazil); keeping public order (US, UK, Peru, Brazil); giving free legal aid (Botswana, Zimbabwe, Kenya, Uganda) etc.

Keywords: international crime, crime prevention, combating crime, The Thirteenth UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice.